

Палеоорнитологът проф. Златозар БОЕВ:

Опазването на гората е най-кристалният патриотизъм

Проф. д.н. Златозар Боев е сред най-изтъкнатите съвременни български учени в областта на орнитологията и палеоорнитологията. Роден е през 1955 г. в София и завършва Биологическия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ със специалност биолог-еколог в катедрата по зоология на гръбначни-

те животни. Професионалният му път започва в Националния природонаучен музей при БАН – институция, на която остава верен и до днес. Първите му стъпки там са свързани с прецизната работа по техническата обработка на музейните колекции: от фосилите на коралите и сладководните миди до реставрацията на черепи от бозайници. Научните търсения на проф. Боев преминават през епохите, за да проследят развитието на птичия свят. В центъра на работата му е палеоорнитологията – чрез нея той реконструира света на птиците от миналите епохи, а чрез орнитоархеологията разкрива непознати страни от съжителството между тях и човешките цивилизации.

Тази изследователска дейност се опира на задълбоченото познаване на физическата структура на птиците – умението по особеностите на костната система да се разчитат техните биологични специфики. Но погледът му не е обърнат само към миналото. Чрез консервационната биология той анализира причините за изчезването на видовете днес, а като изследовател на историята на науката пази паметта за развитието на зоологията и значението на музейните колекции.

Миналата година проф. д.н. Златозар Боев беше удостоен с наградата „Акад. Иван Буреш“ за значителния му научен принос в областта на орнитологията, палеонтологията и археозоологията и за заслугите му за развитието на Националния природонаучен музей.

– Проф. Боев, как един млад биолог решава да се посвети на птиците от далечното минало? Кое определи професионалния Ви път?

– През 1980 г. в България се проведе Регионалната конференция на Световната пещерна федерация. Бях натоварен със задачата да придружавам проф. Николай Йосифович Бурчак-Абрамович – световноизвестен палеоорнитолог от Грузия. По това време той вече имаше приноси към българската наука, след като съвместно с нашия геолог доц. Иван Николов бе описал два непознати дотогава вида изкопаеми птици от района на Храбърско и Хасковско (с. Трояново). Именно Бурчак-Абрамович беше човекът, който ме насочи към фосилните останки и запали интереса ми към изследването на древните птици. Това определи целия ми по-нататъшен път.

– Тази насока скоро дава и своите научни резултати...

– Да, през 1986 г. защитих дисертация върху сравнително-морфологичните изследвания на чапли в България. Ра-

ботата ми получи неочаквано високо признание – данните от нея започнаха да се използват като основен източник и да се цитират в най-авторитетните световни трудове в тази област. Скоро след това станах доцент, а през 1999 г. защитих втората си дисертация за доктор на науките. Тя беше посветена на неогенските и кватернерните птици на България – първото подобно изследване на Балканите. За съжаление, и до днес оставам почти единственият специалист по изкопаеми птици на полуострова.

– Кое прави палеоорнитологията толкова трудна за овладяване?

– Истината е, че палеоорнитологията е „бутикова“ специалност в целия свят – тя е трудна и изисква огромно търпение. Птиците са изключително разнообразна група – само у нас има 420 вида птици, а костите им са крехки, кухи и се фосилизират трудно. Находките в земните пластове са редки и за да бъдат определени правилно, са нужни богати сравнителни

колекции и натрупан опит.

През годините имах известен принос в изграждането на нови кадри и бях рецензент на млади палеорнитолози от Гърция, Сърбия, Украйна и Русия. Липсата на приемственост е световна тенденция – активните специалисти дори в Западна Европа са единици, а институциите, съхранили ценни сравнителни колекции през поколенията, все по-рядко намират своите нови изследователи. В целия свят има не повече от 60 до 90 учени, които се занимават с изкопаеми птици. Гилдията ни е малка, информацията се обменя в тесен кръг и малко хора могат реално да цитират и оценят тези открития. Повечето изследователи в нашата област често работят паралелно и с бозайници или влечуги.

– Изглежда, че да бъде реконструиран светът на птиците, е много по-сложно, отколкото да се изследват едрите бозайници.

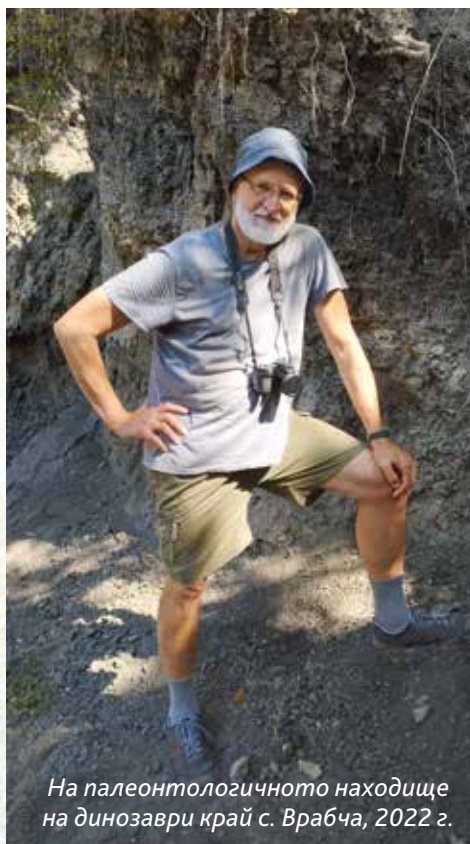
– Работата ни е коренно различна от палеонтологията на бозайниците. При тях костите са плътни, а зъбите са отлични диагностични белези. Птиците нямат зъби, а костите им са тънки. В еволюцията на птиците разликите между видовете често са били само във вокалната специализация или нюансите в оперението – неща, които не се съхраняват в земните пластове. Много пъти почти еднакви на външен вид и оперение птици – два съседни вида, се различават единствено по песента на мъжките. В изкопаемо състояние разполагаме само с костни фрагменти, което превръща определянето на вида в истинско предизвикателство. Именно затова палеорнитологията остава толкова рядка специалност – изискват се огромни колекции и специфичен опит, за да се разчете историята по тези деликатни следи.

Истината е, че „шлагерите“ в палеонтологията са динозаврите, в палеоантропологията – древните хоминиди и произходът на човека. Това са темите, които лесно достигат до широката публика. Останалите области остават непопулярни и трудни. Те рядко успяват да изплуват над общия информационен поток и да заинтригуват обществеността.

– Но Вие сте положили основите на палеорнитологията в България.

– Когато постъпих в Музея, тук на практика нямаше скелетна колекция от птици. За 46 години работа успях да създам такава, която днес наброява между 3000 и 4000 екземпляра от близо 300 вида. В момента тече дигитализация, която ще установи точния им брой, но това е база, която ще служи на поколения наред. Изследвал съм изкопаеми птици не само у нас, но и от Гърция, Сърбия, Азербайджан и Нова Зеландия. Описал съм 6 рода и 35 вида, нови за световната наука. Всички те бяха признати от международната общност, а в родовете, които обособих, днес колеги описват нови находки от Русия, Украйна и Монголия. Времето потвърди, че тогава правилно съм преценил да ги обособя като нови за науката родове.

Днес повечето птици са защитени от закона и дори намирането на мъртъв индивид не дава право той да бъде прибран свободно. Необходими са сложни протоколи, за да могат такива индивиди да попаднат в институционалните колекции. Тази строгост е обяснима, но тя прави събирането на сравнителен материал още по-трудно.

На палеонтологичното находище на динозаври край с. Вrabча, 2022 г.

– Къде се крие „архивът“ на природата? Как успявате да откриете останки от птици, живели преди векове?

– Вкаменелости на гръбначни животни най-често се откриват по пясъчните откоси на големите реки – понякога при по-високо пълноводие силната водна маса прави нови разкрития и те стават видими. Пясъчните и варовиковите кариери също са богат източник, но другият ключов тип находища са пещерите, където в ниши покрай стените се откриват кости на животни. В пещерите влизат хищници, за да си почиват, и често си донасят там и плячката. Там често гнездят бухали – универсални хищници, които нападат дори малки лосове в тайгата. Несмилаемите части от плячката – кости, пера, нокти, птицата изплюва. Бухалът яде практически всичко и чрез неговия избор ние реконструираме цялата природна обстановка от онова време. С времето тези

остатъци, които са много благодатни за изследователите, се натрупват на т.нар. хранителни площадки на птиците.

През годините съм определял материал от над 130 находища у нас, като голяма част от тях са археологически обекти. В миналото т.нар. кухненски отпадъци край крепостните стени често се negliжираха, но днес археолозите са длъжни да изследват и животинския костен материал. Това ни носи невероятни открития. При разкопките на форума пред Антична Сердика в София определих материали от 50 – 60 вида животни: лешояди, рисове, мечки, орли и дори дропли и глухари. Тези пластове обхващат периода от III – IV в. до XVII – XVIII век. Едно от най-значимите ми открития там беше находка от тур (диво говедо) от началото на XVIII век – вероятно една от най-късните следи от съществуването на този вид изобщо.

– Имате интерес и към природозащитата, автор сте на „Кратка история на природозащитата в България“. Какво Ви мотивира да работите в тази сфера?

– Пътят ми в природозащитата е не само професионален избор, но и лична мисия, вдъхновена от примера на баща ми Николай Боев (1922 – 1985). Той е един от основоположниците на съвременната природозащита в България, беше сред най-пламенните защитници на родната природа, изтъкнат орнитолог и инициатор за създаването на първата „Червена книга на България“ (1984, 1985).

В момента съм подел кампания за подготовката на ново издание на Червената книга на България, тъй като данните в сегашното са остарели. Макар второто издание да излезе през 2015 г., работата по него реално приключи през 2011 г., а събирането на информацията – още в периода 2005 – 2006 година. Като съавтор мога да потвърдя, че за тези близо 20 години настъпиха големи промени в българската фауна. Европейският бобър се завърна у нас, но липсва в досегашните издания; зубрите – автохтонен вид, изчезнал през XVII век – вече живеят на свобода в Родопите и Разградско. От две – три години розовото фламинго гнезди в Атанасовското езеро, а черният лешояд, който се водеше изчезнал, вече

има 18 гнездящи двойки. Статусът на белоглавия лешояд също трябва да се преразгледа – той все още се води „уязвим“, а през миналия декември преброихме 654 индивида. Списъкът с нови открития е дълъг – бяха установени много нови видове риби, а при други групи се оказа, че таксономията е по-богата. Например жабата дървесница вече е представена у нас от два отделни вида. Същото важи за безкракия гущер – крехаря, а вече са описани и седем вида тритони. Всички те в момента липсват в „Червената книга“. В предишното издание около 100 вида животни останаха без самостоятелни статии и илюстрации поради недостиг на средства. Те бяха просто изброени в таблица в края на тома. Такъв е случаят с лещарката – емблематична птица за иглолистните ни гори, която напълно заслужава подробно представяне, но остана само като име в този списък. Второто издание беше мащабен труд в три тома („Растения и гъби“, „Животни“ и „Местообитания“), в който участваха около 300 учени.

– Как се промени лицето на българската природа в последните десетилетия?

– За голямо съжаление, въпреки увеличаващия се брой природозащитни организации, посегателствата върху природата в България стават все по-сериозни, а ефективните резултати – все по-малко. През последните 20 години ландшафтът на България се промени драстично. Където и да погледнем, виждаме нерегламентирани сметища и пресушени речни корита заради каскади от малки ВЕЦ-ове, които унищожават водната флора и фауна, а безконтролното изграждане на соларни и вятърни паркове промени ландшафта. Станахме свидетели на масово унищожаване на местообитания. Соларни паркове се строят не върху непригодни почви, а на най-лесните и плодородни места, оставяйки земята под панелите на практика стерилна. Вятърните паркове изискват нови пътища и огромни бетонни площадки в диви местности, а замърсяването е повсеместно. Да не говорим за масовото изкореняване на храстите в пасищата заради субсидии – тези „чисти“ райони са пагубни за биологичното разнообразие, тъй като храстите са жизненоважни за гнезденето на птиците и за оцеляването на таралежите, змиите и гущерите. Планините ни са изровени от АТВ-та и кросови мотори, няма регламент, а ерозията след тях е пагубна. Техническият прогрес пък даде на ловците термовизионни камери

и уреди за нощно виждане, които не оставят на животните никакъв шанс.

Гласът на учените не се чува и България сякаш следва пътя на Гърция с 2000 години закъснение – ние сме на самия фронт на опустиняването. Тралирането в Черно море унищожава всичко по дъното. Мъчно ми е, защото България има уникално биоразнообразие. По отношение на птиците сме на трето място в Европа след Гърция и Испания, а спрямо територията си сме вероятно най-богатата страна по биоразнообразие на континента.

Има данни, че през Средновековието дори Казанлък е бил пристанищен град на пълноводната тогава река Тунджа. Днес дори Марица вече не е плавателна. Суходолията в Североизточна България всъщност са фосилни реки – каньони, изваяни от мощни води, които днес просто ги няма. Ако не променим отношението си, рискуваме да оставим след себе си само спомени за някогашната ни природа.

– Въпросът, който традиционно задаваме, е какво е за Вас гората?

– Без гора няма живот. Гората дава водата, без гора няма и почва, няма храна – остава само пустинята. Ние се прехранваме от гората, откакто съществуваме като вид. Затова за мен опазването на гората е най-кристалният патриотизъм, защото така реално опазваш родината си. Ако я няма гората, това географско пространство става негодно за живот. И за да не завършваме песимистично, нека се облегнем на историята. България има сериозни традиции в природните науки и в горското стопанство. Виждам, че колегите в тези сфери уважават своите предшественици. Именно тези традиции не бива да се изоставят – те са здравите ни основи, с които можем да устоим и занапред. Необходима е обаче по-голяма активност от страна на научната общност. Трябва да създадем подготвена аудитория от съмишленици – както сред обществеността, така и сред управляващите, които да подкрепят специалистите. Научното знание е най-ценното нещо след здравето, защото то е единствената гаранция за успех и развитие. България е райско място с уникално географско положение и е наш дълг да я съхраним.

Разговора води Женя СТОИЛОВА

Снимки: Йордан ДАМЯНОВ

и личен архив на проф. Златозар БОЕВ

НОВИ КНИГИ

Доц. Борис Николов, Стоян Николов. Птиците в България. Определител. Библиотека „Витоша“, София, 2026, 320 стр.

На книжния пазар вече е достъпен първият определител от съвременен тип, посветен изцяло на птиците, установени на територията и акваторията на България. Изданието „Птиците в България“ събира на едно място богата научна информация, впечатляващи илюстрации и практически насоки за орнитолози, природолюбители и професионални изследователи.

Определителят представя общо 461 вида птици с над 1550 оригинални цветни рисунки и 441 актуални карти на разпространението им в страната. За повечето видове са включени данни за характера на пребиваване, относителната численост, размерите, сезонното присъствие и периода на гнездене. Специално внимание е отделено и на сход-

ните видове, местообитанията, типове гнезда и храненето.

Изданието впечатлява с модерен и лесен за използване формат. Големият обем информация е представен върху 245 цветни илюстративни табла под формата на карти, диаграми и пиктограми, които позволяват бърза ориентация и улесняват определянето на птиците в природата.

Освен видовите описания книгата съдържа и полезни насоки за наблюдение на птици – разпознаване по силует и полет, поведение в естествена среда, избор на подходяща оптика и методи за броене на птици. Включени са и обобщени данни за гнездовата биология, поведението и местообитанията на птиците в България.

Автори на значимото издание са Борис Николов – доцент в Института по биоразнообразие и екосистемни изследвания – БАН, и Стоян Николов – ръководител на международни проекти за световнозастрашени птици в Българското дружество за защита на птиците и един от най-разпознаваемите илюстратори на издания за птици и дива природа.

Издател на определителя е Дирекцията на Природен парк „Витоша“.